

USTRUSHONA TARIXIDA JIZZAX VOHASINING TUTGAN O'RNI

I.Imonkulova

*Nizomiy nomidagi TDPU tarix
fakulteti ilmiy tadqiqomchisi*

Tarixdan ayonki ilk o'rta asrlarda O'rta Osiyoning tarixiy-madaniy mintaqalaridan biri bo'lgan So'g'diyonadan sharqda Jizzax vohasi, Zomin, O'ratepa hududlarida va Sirdaryo havzasida Ustrushona viloyati hukm surgan. Istaxri ma'lumotlariga ko'ra, uning tarkibida qator tumanlar joylashgan bo'lib, ular Kurket, Gazak, Vagket, Sabat, Zomin, Dizak, Bunjikat, Xarakana, Feknan, Fagkat, Mink, Asbanikat, Biskar, Bangam, Vavr, Shagar, Burgar, Buttam kabi rustaklar bo'lib, ular tepasida turgan xukmdorlar afshinlar deb atalgan .

Birinchi bor Ustrushona nomi ilk o'rta asr Xitoy manbalarida uchraydi. (Shuaydushana, Suduyshana, Sudushina). Bunga ko'ra, Ustrushona IV-V asrlardayoq mustaqil xokimlik sifatida tilga olinadi. Hozirgi Jizzax shahri hududlari ham ushbu davlatning muhim markazaridan biri bo'lgan. Uning yosh, tashabbuskor xukmdori VIII asr boshlarida Samarqand ixshidining elchilari bilan o'z elchisini Xitoyga yuboradi. Arab geograflarining xabariga qaraganda, Ustrushonaning bosh shahri Bunjikat (hozirgi Shahrison) bo'lgan.

Shaxristondan topilgan kumush tangalarga ko'ra, Ustrushonani dastlab Chirdmish, Satachari, Raxanch kabi mahalliy afshinlar boshqargan. VIII asr birinchi choragidan Ustrushonani turkiy sulola vakillari boshqara boshlagan. Darhaqiqat, arab tarixchisi Istaxriy 737 yil voqealari munosabati bilan Ustrushona afshini turk Xarabug'a ekanligini eslaydi. (chunki o'sha kezlarda mahalliy hukmdorlar turklar bilan birga arablarga qarshi harbiy ittifoq tuzgan edilar). Undan so'ng yaqin 60 yil Ustrushona afshinligini turk Xanaxara egallaydi. U mashhur xalif Ma'mun ibn Xorun xizmatida bo'lib, Iroq va Misrda ko'tarilgan ko'zg'olonlarni bostirishda qatnashgan.

Davlatning iqtisodiy hayotida xom ashyo qazib chiqarish muhim ahamiyat kasb etgan. Xususan, Ustrushonaning Mink tumanida katta miqdorda temir rudasi, Buttamda o'tin, kumush, Zominda mis va boshqa metallar, Tuzkon ko'lida tuz, Isfara yaqinida Toshko'mir qazib olingan.

Shuningdek toshtaroshlik, zargarlik, duradgorlik kabi sohalar ancha rivoj topgan. Ilk o'rta asrlarda mustaqil Ustrushona davlati hududida Jizzax shahri, Zomin, O'ratepa manzilgohlarining rivojlanishi dehqonchilik, hunarmandchilik, shaharlar taraqqiyotiga, o'z navbatida ichki va tashqi savdoni yanada uzviylashuviga olib keladi. Avvalo, shahar va qishloqlar o'rtasidagi savdo kengayadi, ikkinchi tomondan shahar va qishloqlarni qo'shni davlatlar bilan aloqasi rivojlanadi.

Ayniqsa Jizzax shahri va G'allaorol tumanlari oralig'ida joylashgan Ilono'tti tog' yo'lagi va Qizilqum cho'llari savdo karvonlarini sharq va g'arbga o'ynalishida muhim strategik darvoza vazifasini o'tagan. Ushbu joy va Qizilqum cho'lidagi karvon yo'lini tadqiq etgan N.B. Nemsevaning fikricha, o'rta asrlarda Nurota tog'ining shimoliy yonbag'ri bo'ylab o'tgan karvon yo'li Tuzkon ko'li atrofida keskin shimoli-sharqqa burilgan va masofani ancha qisqartirgan holda Sirdaryo sohiliga chiqqan. Mazkur tranzit karvon yo'li asosan o'rta asrlarda Jizzax, Nurota va Buxoro vohasini o'zlashtirgan chorvadorlarning ko'chish, tarqalish

yo'nalishlari bo'ylab o'tgan

Yozma manbalarda qayd qilinishicha, bozorlar katta-kichik shaharlarda va hatto qishloqlarda ham bo'lgan. Ayniqsa, karvon yo'llari bo'ylab joylashgan hududlarda katta bozorlar bo'lgan. Jizzax, Qizilqir, Zomin rustaklarida bozorlar katta va gavjum bo'lgan. Istahriyning yozishicha, O'ratepa va Jizzaxda o'lkaning katta bozorlari joylashgan. Bu yerga hamma yerdan savdogarlar kelgan. Movarounnahrda tayyorlangan mahsulotlarning katta qismi Samarqandga keltirilgan va undan keyin boshqa o'lkalarga tarqalgan. Ichki va tashqi savdoda ayrim kichik shaharlarning ham o'rni katta bo'lgan. Bu borada O'ratepa va Jizzax shaharlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Manbalarda yozilishicha savdogarlar mazkur shaharlar orqali o'tib, Xorazm, Kaspiy bo'yidagi o'lkalari va Xitoy bilan oldi-sotiq ishlari olib borishgan. Shahar hokimlari savdogarlar uchun shart-sharoitlarni tug'dirib berishga harakat qilganlar. Shaharlarda karvonsaroylar bo'lgan, ular bozorga yaqin joylarda joylashgan. Savdo rastalari karvonsaroyning o'zida ham bo'lib, karvonsaroylar yo'llarda ham qurilgan.

Qadimgi Ustrushonada sun'iy sug'orishga katta ahamiyat berilgan. Bunda avvalombor hududning tabiiy iqlim sharoitlari muhim omil bo'lgan bo'lsa, ikkinchidan voha aholisi hayotida dehqonchilik va chorvachilik naqadar katta o'ringa ega ekanligidan guvohlik beradi. Darvoqe o'z o'rnida Ustrushona hududlarining tabiiy sharoiti, iqlim xususiyatlariga mos ko'plab qishloq xo'jalik ekinlari, xususan, donchilik, bog'dorchilik, polizchilik kabi sohalar rivoj topishi barobarida, ulardan olinayotgan daromad hisobidan kelayotgan soliqlar ham davlatning budjetini boyishiga xizmat qilgan. Mintaqada sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilikning rivojlanganligi uchun qadimdan ulkan miqdordagi ishchi kuchlariga ehtiyoj sezilgan. Xususan, o'rta asrlardayoq Ustrushonada ulkan sug'orish tizimlari mavjud bo'lganligi, ularni barpo etishda esa minglab xizmatchilar mehnat qilganligi tarixdan ayon .

Ana shunday sun'iy suv inshootlaridan biri bu, sardobalardir. Sardoba aslida quduq yoki hovuz ustiga pishgan g'ishtdan baland qilib, gumbazsimon shaklda qurilgan sun'iy inshoot bo'lib, unga zinalar orqali tushilgan. Sardoba ichida havo aylanishi yaxshi bo'lgani uchun jazirama issiqda ham uning ichi salqin, suvi esa muzdek bo'lgan. Sardobalar asosan karvon yo'llarida qurilgan. Tarixiy manbalarda keltirilishicha ilk o'rta asrlarda hozirgi Jizzax, Sirdaryo va Mirzacho'l hududlarida o'nlab sardobalar qurilgan bo'lib, ularning ayrimlarining o'rni hozirgi Jizzax, Paxtakor tumanlari hududlarida saqlangan. Akademik Ya. G'ulomov va arxeolog A. Boboxonovlar Jizzax hududlarida arxeologik tadqiqotlar olib borib, qadimgi sug'orish tizimlari, o'zbeklarning an'anaviy sug'orish texnikasi va suv taqsimoti masalalarini yoritib o'tganlar .

Bir so'z bilan aytganda ushbu davrda Ustrushona tarkibidagi Jizzax vohasi siyosiy, iqtisodiy jihatdan rivoj topdi, bozorlar tiklandi. Chet ellar xususan, Vizantiya, Eron, Xorazm, Kaspiyorti, Xitoy o'lkalari bilan savdo aloqalari kuchaydi. Ilk o'rta asrlarda mahalliy hokimlar, ijtimoiy tabaqa vakillari kashovarlar, ozodkorlar va g'uvakorlar (g'uvakor) jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotda muhim rol o'ynaganlar. Natijada chorvachilik, hunarmandchilik barcha jabhalarda, savdo-sotiq yer egaligi rivoj topdi. Jamiyatda harbiy hokimiyat o'rnatgan turkiy siyosiy kuch esa O'rta Osiyo shimoliy – sharqidan to'xtovsiz turkiy etnik guruhlarni kirib kelishini tezlatadi. Joylarda boshqaruv tizimi Ustrushonaning mahalliy aslzodalari qo'lga o'ta boshlaydi.

АДАБИЁТЛАР:

1. Asqarov A. O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi. T., 2015.
2. Негматов Н.Н. Живопись Шахристана (проблемы и суждения). «Культурное наследие Востока». Проблемы, поиски, суждения. Ленинград, 1985.
3. Немцева Н.Б. Караванными дорогами Голодной степи // Вехи времён: Альманах. – Т., 1989. – С. 41-44.
4. Толстов С.П. Основные вопросы древнейшей истории Средней Азии. ВДИ. №1, -М. 1938.
5. Гулямов Я.Г. К изучению древних водных сооружений в Узбекистане // Изв. АН УзССР. – 1955. – № 2. – С. 63 и др.